

Kronika

SLOVENSKIH MEST

GLAONIK

LETNIK I.

V LJUBLJANI, DECEMBRA 1934

ŠTEV. 4

† KRALJ ALEKSANDER I.

Kralja Aleksandra ni več. Padel je od morilčeve roke dne 9. X. 1934. Ves narod plaka.

Strašno je, če joka petnajst milijonov ljudi. Toda v tem je tudi mnogo veličastnega, nepozabnega, za ves svet pretresljivega. Za umrlim človekom plaka njegova rodbina, pomilujejo ga njegovi prijatelji in znanci; za pisatelji in umetniki, vojskovodji, politiki in diplomati, a tudi vladarji, žalujejo široke mase. Redek pa je prizor v zgodovini, da *plaka* za svojim Kraljem ves narod, kakor bi bil izgubil svojega najdražjega sina.

Pokojni kralj ni bil samo cenjen in spoštovan od svojega ljudstva, on je bil od njega *ljubljen*. To pa je največ, kar more narod dati: svojo ljubezen. Zato je ne da vsakemu. Narod jo da le onemu, ki si je znal pridobiti njegovo zaupanje, o katerem ve, da si je ljubezen zaslužil s svojimi deli in pa o katerem ve, da ga je ljubil tudi on.

Tudi tisti, ki niso bili v prijateljskih zvezah z velikim pokojnikom, so priznavali, da je vladar izrednih sposobnosti. Ni bil šablona, marveč osebnost. Mož, ki je bil vzgojen kot navaden državljan, ki je bil nenadoma postal naslednik kraljevega prestola, je prinesel že s seboj samostojno mišljenje, iniciativo in mnogo dobre volje. Življenjskih izkušenj si je pridobil v treh vojnah. Mnogo nesreče in ponižanja sta morala prestati on in njegov narod. On pa je bil tisti, ki ni nikdar izgubil vere v bodočnost, ki je sredi gomil mrtvih bratov bodril izmučene, sestradane, izmozgane preostale, jih navduševal, jim dajal novega poguma ter jim vedno zatrjeval, da je zmaga zagotovljena onemu, ki vzdrži in ki se ne da streti.

V tem je bila moč pokojnega Kralja: *Nikoli ni izgubil vere v bodočnost*. To vero je znal vlti v

duše svojih vojakov, s to vero je zmagoval, s to vero je peljal ostanke svoje vojske preko Albanije, s to vero je osvojil Kajmakčalan, s to vero je pozdravil Jugoslavijo ob njenem rojstvu!

Zaupanje v moralno in fizično sposobnost svojega naroda ga ni nikdar zapustilo. On je verjel v njegovo notranjo silo. Nikdar ni dvomil, da bo glas krvi, ki je skupna vsem bratom, čeprav ločenih stoletja in stoletja, v sožitju vedno močnejši, da se bo posrečilo odpraviti nasprotstva, ki so bila posledica medsebojnega nepoznavanja in ki so se pojavljala vedno znova in znova; da bo naposled zmagala zavest skupnosti kljub razliki ver, običajev in jezikov. Ta cilj je hotel doseči z vsemi sredstvi, ki so mu bila na razpolago; a prvo in glavno mu je bila njegova brezprimerna ljubezen do domovine, ki se je pojavljala v vsem njegovem dejanju in nehanju.

Njegov trud ni bil zaman. Če nismo cilja dosegli še popolnoma, ga homo dosegli. Solze naroda ob smrti Kralja Ujedinitelja so nam porok za to, da je zavest skupnosti že zmagala nad vsakim drugim stremljenjem. Ob njegovi smrti je pokazala Jugoslavija, da so se varali njeni nasprotniki; *da je po volji svojega voditelja tako močna, da more prenesti celo njegovo izgubo*; da je ni več sile ne v notranjosti, ne v zunanosti, ki bi mogla razdružiti bratstvo in enotnost Srbov, Hrvatov in Slovencev! Bolj ko kdaj verujemo v svoje kulturno in gospodarsko poslanstvo na Balkanu posebe in na svetu sploh.

Še je danes krvavo nebo na zapadu. Toda morda že jutri zazori dan poln solnca in svetlobe.

DR. DINKO PUC

KAJ NAM JE POMENIL GENERAL MAISTER KOT VOJAK

DR. ANTON DOLAR

Ko smo bili Slovenci še pod Avstrijo, ni bil naš odnos do vojaštva nikoli pristrčen. Vojaška služba je povedla našega fanta v popolnoma tuj svet, kjer so mu bili poveljniki tuji po srcu in po jeziku. Redki so bili častniki, ki so slovenski znali, kaj šele taki, ki so slovenski čutili, na prste pa si lahko naštel tiste, ki so si upali svoje slovenstvo tudi v javnosti pokazati. In med temi je bil naš Maister. Njega je bila usoda izbrala, da nam je ob prevratu rešil izmed štirih spornih mejnikov vsaj enega, Maribor, in da nam je začrtal severno mejo tako, da so vsaj v enem pasu naše narodne aspiracije zadovoljene.

Ko je letos 26. julija na Uncu, kamor je zahajal na počitnice, nepričakovano preminul, je bil svojo historično misijo sicer že pred leti dovršil; zapustil pa je še bogato zakladnico nabranega gradiva, ki ga sam ni več utegnil do konca predelati in ki bo služilo kot glavni vir za zgodovino našega prevrata v Podravju.

Kar nam je Maister ustvaril nesmrtnega, to je izvršil kot vojak-narodnjak.

Iz Kamnika, kjer se je rodil 29. marca 1874, je prišel na gimnazijo v Kranj in nato v Ljubljano ter se živahno udeleževal omladinskega gibanja. Po dovršenem šestem razredu je šel na Dunaj v domobransko kadetsko šolo, iz katere je bil l. 1894. uvrščen v ljubljanski domobranski polk. Ni važna za nas njegova vojaška kariera, pač pa je važno, da mu je njegov poklic razvil do izredne stopnje celo vrsto svojstvenih vojaških lastnosti: neustrašenost, ki ne klone pred nobeno nevarnostjo, prisebnost, ki obvlada še tako nepričakovan položaj, borbenost, ki ne ljubi ovinkarskih kompromisov, iniciativnost, ki se ne boji osebne odgovornosti in organizatoričnost, ki strogo usmerja vsako delo. Nič manjšega pomena ni, da je služil skoro ves čas v Sloveniji, kjer je lahko ostal trdno povezan s svojim narodom in njegovo kulturo. V tem oziru je bil on nedosežen primer. Ni je bilo na gospodarskem, političnem in kulturnem polju vidnejše osebe, da bi se ne bil seznanil z njo. Bistvo je zasledoval vse naše javno in zlasti literarno življenje, udeleževal se kot pesnik, nabral kot bibliofil, ki mu ga med nami ni para, edinstveno knjižnico, ki je ni samo ljubil, marveč jo tudi pridno prebiral.

V svetovni vojni je ostal zaradi bolehnosti v zaledju kot poveljnik dopolnilnega okroga v Celju in nato v Mariboru. Že poleti 1917, tako piše v svojem poročilu, je slutil, da ni več daleč polom Avstrije, zato je pripravljaval sebe in slovenske častnike na bodoči prevrat. Mariborski Nemci, ki so videli v njem svojega največjega nasprotnika, so ga tako dolgo tožili, da je bil od službe odstavljen ter prišel v Gradec v sodnijsko preiskavo, kjer je bil tri in pol meseca

konfiniran. Po osebni intervenciji poslanca drja. A. Korošca pri cesarju Karlu je bil rehabilitiran ter se po lastnem prizadevanju in na našo veliko srečo vrnil zopet v svoj Maribor. Ob prevratu je bil major in na vrsti za podpolkovnika.

Avstrija si je svojo usodo zapečatila s tem, da je morala kot pogoj za premirje sprejeti Wilsonovo načelo o samoodločbi narodov, s čimer so njeni Jugoslovani dobili možnost, da se odcepijo od nje in si ustvarijo lastno državo. To so storili z ustanovitvijo Narodnega Veča v Zagrebu (29. oktobra 1918), toda nova država Slovencev, Hrvatov in Srbov (SHS) ni imela točnih mej niti demarkacijske črte niti nevtralnega pasu. To je postalo usodno za štajersko in koroško Podravje, kjer so se bili Nemci v zadnji dobi globoko zarili v naše strnjeno narodno ozemlje ter tvorili v mestih in večjih krajih nemške otoke, tako da sta oba naroda zahtevala to ozemlje zase in so imeli v Mariboru Nemci svoj Volksrat, Slovenci pa svoj Narodni svet. Maister je spoznal, kdor bo imel v odločilnem trenutku Maribor trdno v oblasti, temu prirodno pripade tudi vse Podravje in Slovenske gorice; vse bo odvisno od slučajne množine vojaštva, s katerim bi lahko on računal in od odpora mariborskih Nemcev ter njihovih zaveznikov. Tisti odločilni trenutek je nastopil dne 1. novembra 1918, ko je stacijski poveljnik mesta Maribora sklical vse višje častnike na posvetovanje, kaj bi bilo ukreniti, ko se bodo vojaki razsuli front vračali in razlili po Mariboru in okolici. In začel je čitati svoje predloge. Maister je takoj videl, da slonijo vsi na preičanju, kakor da o avstrijski pripadnosti Maribora ni nobenega dvoma. Tedaj mu je šinila misel: zdaj je usoda Maribora v mojih rokah! Iz lastnega nagiba in svest si zgodovinske odgovornosti je z gromkim glasom prekinil predsedujočega polkovnika in izjavil, da prevzema v imenu vlade SHS vrhovno vojaško poveljstvo nad Mariborom in vsem slovenskim štajerjem, nato pa zagrozil z vojnim sodiščem vsakemu, kdor bi se drznil njemu upirati. Ta nepričakovani, odločni nastop je imel popoln uspeh: brigadir, polkovniki in podpolkovniki so se uklonili njemu, majorju.

Nadaljnji dogodki tega velepomembnega dne so se podili s filmsko naglico. Svoje dejanje je sporočil mariborskemu Narodnemu svetu in od njega zahteval, da ga imenuje za generala, ker je predvideval, da mu je ta šarža pri občeivanju s tujimi častniki potrebna. Tako je postal Maister naš prvi pravi slovenski general. S svojim »štajerskim obmejnim poveljstvom« se je preslil še ta dan v palačo okrajnega glavarstva, odkoder je prvokrat zavihrala naša trobojnica. V melj-

ski vojašnici je dal trobiti alarm, pojasnil zbranim vojakom nastali položaj, pozval Slovence, naj vztrajajo pod orožjem, Nemcem pa dovolil, da smejo oditi domov. To so ti radi storili, žal da so se ob tej priliki tudi premnogi Slovenci izmuznili. Na podoben način se je po njegovih navodilih izvršila tudi v drugih vojašnicah narodna ločitev, tako da je imel Maister Maribor že v rokah, ko se mu je še isti dan prijavil brigadir Ullmann kot odposlanec graške Militärkommande, češ, da prihaja tukajšnjemu Volksratu na pomoč in da pride za njim cel madžarski polk. Ko pa je videl, da Maister ni več major, ampak general in da nesporno obvlada položaj, je s prvim vlakom odpotoval. Tudi o madžarskem polku ni bilo več sledu. Taka je bila bilanca tega edinega in za poznejše dogodke odločilnega dne.

Njegov pomen je bil tolik, da ga pravično ocenimo le tedaj, če se zamislimo v njegove posledice. Ko bi se bil Maister na oni seji samo za svojo osebo izjavil za SHS in morda zahteval ločitev vojaštva po narodnosti, bi to umevno storili tudi Nemci ter mu stopili nasproti enakopravno, samo v neprimernem večjem številu in v višjih šaržah. Ostali bi v Mariboru, ki bi imel dvojno vojaštvo, slovensko in nemško, kar bi ne moglo dolgo ostati brez medsebojnih sovražnosti. Tako pa je Maister čisto sam izvršil prevrat. Storil je to iniciativno, ker mu ni dal nihče niti povelja niti pobude, obenem revolucionarno, ko je proti vsej disciplini prevzel poveljstvo nad višjimi ter iztrgal lep kos zemlje iz dotedanjega nemškega (graškega) območja in ga okupiral za Jugoslavijo. Njegov čin je bil skrajno tvegani: v Mariboru je bilo nemškega vojaštva neprimerno več ko slovenskega, na nemški strani je stal precejšen del Maribora in ulica je bila skoro nemška. Maister je vedel, da je zmaga možna samo v slučaju, če je moralni faktor pri Slovencih tako visok, da odtehta številčno nemško premoč. In v to je Maister veroval; saj je znal svoje borce tako navdušiti, da se je lahko zanašal nanje. Izvedel je svoje dejanje mojstrsko — brez kaplje krvi. To pa zato, ker je bil vse do podrobnosti prej premislil in pripravil in ker je njegov imponujoči nastop že v kali zatrl vsako misel na upor in nazadnje, ker si je izbral pravi psihološki trenutek: samo nekaj ur pozneje in vse bi bilo izgubljeno. S tega širšega in višjega stališča nam vzrase njegovo dejanje v veličino.

Glas o tako srečno izvršenem prevratu v Mariboru je sprožil po vsej domovini prekipevajoče veselje; Maistru pa je pridobil neomejeno avtoriteto. Postal je v tistih neurejenih prilikah de facto guverner severne Slovenije, imel je vse vaje v rokah, njegova beseda je odločala ne le v vojaških, marveč tudi v upravnih vprašanjih, njegov meč je visel kakor Damoklejev nad tistimi, ki se ne bi izlepa udali. Pa je bilo to tudi potrebno. Kajti položaj v Mariboru je ostal še dolgo časa silno problematičen in je zahteval od Maistra daleč nadpobrečne razboritosti ter — jeklenih živcev. Dobil je nad 90 grozilnih pisem, za katera pa se ni zmenil. Veliko bolj ga je skrbelo pičlo število slovenskih vojakov, ki so komaj zadoščali za naporno stražno službo, tako da jih je imel v mestu za vse slučaje na razpologo neverjetno majhno šte-

vilo v primeri s še ostalimi Nemci. Odleglo mu je, ko so ti (17 častnikov in 390 mož!) dne 3. novembra, točno kakor je v svojem prvem povelju ukazal, zapustili Maribor in pred odhodom še pred njim v dobrem redu defilirali. Ko pa je število slovenskih vojakov nadalje kopnelo, je dne 9. novembra izdal na lastno odgovornost mobilizacijsko povelje za svoje območje. To je bilo krika in nevolje v notranjosti dežele pri tistih merodajnih, ki so bili prepričani, da nam bo itak Wilson in neka mednarodna pravica vse dala in da bo Jugoslavija lahko živela brez vojaštva. Zato je Maister za svoje »krvave ukaze« dobil ukor. Mobilizacija pa mu je vendarle dala v nekaj dneh dovolj vojakov, da je dobil potrebno protiutež k naraščajoči nemški Schutzwehr (»zeleni gardi«), ki jo je bil 3. novembra v sili razmer moral Nemcem dovoliti, pa je postajala vedno bolj objestna in skovala celo naklep, napraviti s pomočjo graških akademikov in pri Lipnici čakajočih nemških čet — puč. Toda zopet je general Maister svoje nasprotnike prehitel. Po vzorno pripravljenem in točno izvedenem načrtu so Maistrovi borci v noči na 23. november brez žrtev (edini žalostni incident je zakrivil prizadeti sam) izvršili razorožitev in dokončno ukinitve teh nemških čet v Mariboru. Današnji 45. pešadijski puk, ki je nastal iz prvotnega »Mariborskega pešpolka«, si je izbral 23. november za praznik svoje krstne slave.

Komaj je dobil Maister v Mariboru (po 23. nov.) nekoliko prostejše roke, je začel svojo drugo nalogo: zasedati našo severno mejo, to se pravi, pošiljati na že prej določene kraje vojaške posadke. Že pred prevratom je, kakor pripoveduje, izpraševal glasnike Majske deklaracije, kako si zamišljajo naše bodoče meje, pa je dobil odgovor: Za naše meje se nam ni bati, glavna stvar je, da Avstrija podleže, potem se nam bodo izpolnile maksimalne naše želje. Pokazalo pa se je, da je bil vojak Maister daljnovidnejši in realnejši kakor marsikateri poklicni politik. Držal se je načela: samo to, kar imaš trdno v rokah, je tvoje; obljube so besede, pisane v veter. Zato si je že v začetku 1918 začrtal v svojo specialko naše narodne meje, ne samo na Štajerskem, marveč tudi za Prekmurje in Koroško. Zasedati je začel s Špiljem, nato pa širil svojo črto na vzhod in zapad, ne da bi zadel ob znatnejši nemški odpor. V Gradcu so se njegovih uspehov zbal in dne 27. nov. je prišel kot službeni odposlanec graške Militärkommande polkovnik Rudolf Passy, ki je Maistru pokazal pooblastilo, da se sme veljavno z njim dogovoriti o demarkacijski črti, katere jugoslovansko vojaštvo ne sme prekoračiti. Zedinila sta se na črto Radgona, Gornja Purkla, Ernovž, Ivnik, Št. Pavel Grebinj, Krnski grad, Beljak, Smohor in sestavila redno pogodbo, ki bi naj stopila v veljavo opoldne 30. novembra. Vendar do tega ni prišlo. Naša Narodna vlada je to pogodbo zaradi dunajskega ugovora ovrгла »iz višjih ozirov, ki nas silijo napram Avstriji k popustljivosti«, in dovolila mu je zasesti samo štajersko mejo; vendar je Maister na svojo odgovornost ukazal še zasedbo Velikovca, ki jo je imel Malgaj že pripravljeno.

Neizmerna tragika je, da smo od naše Koroške mogli tako malo rešiti. Zdaj tarnati in očitati zamu-

jene prilike, nima pomena, čuditi pa se moramo generalu Maistru, kako pravilno je položaj presojal ter silil na zasedbo Koroške, toda v začetku zaradi pomanjkanja vojaštva tega ni mogel storiti, pozneje pa ni smel. In tako je Malgaj s svojimi prostovoljci na lastno roko udaril v Mežisko dolino ter prodiral do Velikovca, vendar se je smatral pod Maistrovim poveljstvom, kateremu je pošiljal poročila in se ravnal po njegovih navodilih. Nemci pa so hitro opazili nezadostnost zasedbenih čet, na tihem so od vseh strani nabrali Volkswehr, ki je z veliko silo naše napadla ter jih v trdih bojih izrinila iz Koroške. Nato so med domačim prebivalstvom zabrisali vsako slovensko sled in ga tako zastrašili, da ameriški polkovnik Miles, ki ga je bil Wilson poslal po informacije v koroško obmejno ozemlje, ni videl takorekoč nobenih Slovencev. Čudil se je, ko je našel koroško ozemlje s Celovcem in Beljakom, kakor ga je naša delegacija v Parizu zahtevala, od nas nezasedeno, iz česar je sklepal, da mi sami ne mislimo resno na to ozemlje. Tako se je pojavil v Parizu, ki nam je bil v začetku povsem naklonjen, predlog, naj tvorijo mejo med Jugoslavijo in Avstrijo — Karavanke! Na bolje se je obrnil položaj šele 1919 po naši zmagoviti majski protiofenzivi, kjer je general Maister poveljeval labudskemu odredu ter prodrl do Šent Pavla; vzporedno z njim je general Smiljanić dosegel Gosposveto in Celovec. Vkljub temu se naša diplomatska pozicija v Parizu ni dala več popolnoma popraviti; edino, kar so nam dali, je bil plebiscit, ki so nam ga naložili za Celov-

ško kotlino, katero so pa še v mnogih točkah v našo škodo prikrojili.

In zopet je bil general Maister tisti iniciator, ki je, čim so bile vojaške operacije končane, ustanovil (2. julija 1919) v Velikovcu Narodni svet, najprej za Podjuno, nato pa za vse plebiscitno ozemlje. Namen mu je bil, gmotno in moralno pomagati koroškim Slovincem, ki so po zadnjih vojnih dogodkih silno trpeli, in jih pripravljati za srečen izid plebiscita. Poleg svojega vojaškega dela kot divizijski poveljnik je opravljal kot resnični (ne morda samo častni) predsednik posle Narodnega sveta, zasnoval široko razpredeno organizacijo, ji dal v polnem upoštevanju koroških posebnosti smer in vsebino in jo vodil skozi 15 mesecev po valovju sedaj kipečega, sedaj umirajočega narodnega razpoloženja, dokler ga ni sovražna diplomacija tik pred plebiscitom, da bi ji ne motil njenih računov, spravila z njegovim vojaštvom vred iz Koroške.

In tako se je završila koroška tragedija; njene rane so ostale skeleče do danes. Mesec dni nato nas je zadel drug, še hujši udarec v Rapallu. Vse to je generala Maistra, čegar energija je bila videti neizčrpna, upognilo. Leta 1923. je stopil bolehen v pokoj, pa tudi tedaj še ni miroval, ampak je kakor Cojz zbiral okoli sebe narodne delavce in mislil samo eno, kako bi našo severno mejo še trdneje priklenil k materi Jugoslaviji. In pisal je zgodovino našega prevrata, ki mu je bil sam centralna oseba, pisal, dokler mu ni, junaku in pesniku, smrt iztrgala peresa iz rok.

RUDOLF MAISTER — VOJANOV KOT PESNIK

JANKO GLASER

Slika generala Maistra bi bila pomanjkljiva in nepravilna, če bi videli v njem samo moža dejanja, ne pa obenem tudi moža besede in duha, če bi ob njem kot vojaku in organizatorju pozabili na ljubitelja duhovnih vrednot in iskatelja lepote, na zbiratelja knjig in pesnika.

Za Maistra kot zbiratelja knjig je značilno, da ni bil bibliofil tiste vrste, ki mu je knjiga samo mrtev predmet zbiranja; bil je bibliofil v najboljšem pomenu besede, zvezan s slovensko knjigo — katero edino je zbiral — z globoko in živo ljubeznijo tudi notranje, kajti bila mu je izraz naših kulturnih stremeljenj in videl je v njej eno najvažnejših in najzgovornejših prič tega, kar smo kot narod ustvarili. S tega vidika je izpopolnjeval svojo zbirko in jo izpopolnil v teku desetletij v eno največjih in najlepših zasebnih knjižnic na Slovenskem. Bogato je zastopano v tej knjižnici literarno delo vseh naših dob od Dalmatinove Biblije naprej, s posebno lepimi serijami naše revijalno časopisje, nahajamo pa v njej tudi dragocene redkosti, tako goriški rokopis iz l. 1551., roko-

pis Prešernovega Trioleta, razne bibliografsko neza-beležene izdaje (n. pr. mariborska izdaja Historije svete Genovefe iz l. 1800.) ter redki priložnostni tiski. Kakor je knjižnica bogata vsebinsko, tako se odlikuje tudi po lepi in skrbni opremitvi. Tudi v tem pogledu kaže, da je bil njen lastnik pravi in resničen bibliofil.

Literarno se je začel udejstvovati Maister že zgodaj. Kot četrtošolec je ustanovil in izdajal pisan dijaški list Inter nos, kot petošolec Večernico, že pred tem pa je iskal vstopa tudi v javnost, kakor priča listnica uredništva v Vrtecu 1889, str. 112, kjer beremo, da je »R. M. v K.« poslal listu pesem »Stari grad pri Ložu«. S spominskim spisom o babici »Pokopali smo jo« je v Vrtecu 1890, str. 101, doživel svoj prvi natis. Kot kadet na Dunaju je pod imenom Vuk Slavić pisal v celjsko Vesno ter obenem bil izreden član ljubljanske Zadruge, v kateri so se zbirali poznejši ustanovitelji slovenske moderne. V vrsto vidnejših naših pesnikov pa je stopil, ko se je l. 1898. kot Vojanov pojavil v Lj. Zvonu, kateremu je bil odslej kolikor toliko trajno sotrudnik. Poleg tega se je oglašal od časa do